

Tetsje Oelen:

Zorgleerlingen in de eerste opvang: ons een zorg?!

Het Projectbureau in Rotterdam houdt zich onder andere bezig met de eerste opvang van allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs. Gebleken is, dat er ook in de eerste opvang leerlingen zijn die speciale zorg nodig hebben, de zorgleerlingen. Tetsje Oelen beschrijft in dit artikel welke problemen deze leerlingen hebben bij het volgen van de lessen. In een volgend artikel hoopt ze oplossingen voor deze problemen te kunnen geven. Dit artikel eindigt met een oproep tot uitwisseling van kennis en deskundigheden.

In de eerste opvang van het voortgezet onderwijs worden leerlingen opgevangen die net in Nederland zijn, de zogenaamde nieuwkomers. Afhankelijk van hun vorderingen met het Nederlands blijven zij één tot twee jaar in de eerste opvang. Daarna stromen zij door naar het reguliere onderwijs. Een deel van deze leerlingen heeft de volle twee jaar of soms zelfs nog meer nodig voordat zij de eerste opvang kunnen verlaten. Deze groep allochtone leerlingen heeft extra zorg en aandacht. We noemen ze zorgleerlingen. Over hen gaat dit artikel.

Wat zijn zorgleerlingen?

Zorgleerlingen vormen geen homogene groep. Het is mogelijk typen leerlingen te definiëren op basis van aanleg en ontwikkeling van bepaalde vaardigheden. Hieronder ga ik hier nader op in. In de praktijk blijkt dat 'zorgleerling' een rekbaar begrip is. Vaak worden bijvoorbeeld ook analfabete leerlingen tot de zorgleerlingen gerekend. Inderdaad hebben analfabete leerlingen extra zorg nodig, zozeer zelfs dat we hen tot een

Een docent vertelt:

Babak komt als eerste het lokaal binnen. Hij komt onmiddellijk naar mij toe en vraagt hoe het met mij gaat. Zonder overgang vertelt hij mij dat zijn zusje ook naar Nederland komt en dat zijn familie wil dat zij hier op school komt. Ondertussen zijn ook de andere leerlingen binnengekomen. Ramazan en Thuyen lopen elkaar te duwen. Snjezana zit afwezig naar buiten te kijken, haar kin op haar tas gesteund. Ik stel Babak voor dat wij in de pauze even verder praten omdat ik met de les wil beginnen. Hij gaat zitten. Ondertussen kiept Ellelta haar hele tas leeg op zoek naar haar boek. Het duurt even voor iedereen op zijn plaats zit. Dan kan de les beginnen. Ik schrijf op het bord wat we dit lesuur gaan doen. We beginnen met *Beter lezen*. Dat doen we in niveaugroepen. Iedereen kan op zijn kaart zien in welk groepje hij zit. Toch moet ik veel leerlingen helpen met het bij elkaar gaan zitten in hun groepje en het opzoeken van de juiste bladzijde. Voor sommige leerlingen lijkt het werken met twee boeken al teveel van het goede. Een extra hulp in deze klas zou zeer welkom zijn!

aparte groep rekenen. Van Dijk en Delcour (1998) schrijven in hun leerplan voor analfabeten hoe deze leerlingen opgevangen kunnen worden. Ook leerlingen met zintuiglijke en motorische handicaps rekenen we niet tot onze doelgroep. Voor hen is speciaal op hun handicap toegespitste zorg nodig.

Kenmerken

In Claessens en De Maa (1996) wordt een beschrijving gegeven van kenmerken die zorgleerlingen kunnen vertonen. Deze kenmerken zijn van toepassing op zowel autochtone als allochtone zorgleerlingen. Veel zorgleerlingen vallen vaak op door specifiek gedrag, zowel op het cognitieve als op sociaal-emotionele vlak. Ze scoren lager dan gemiddeld op een aantal van de onderstaande dimensies. Hoewel deze dimensies hier overigens als feiten beschreven worden, zijn het uiteraard *mogelijke* kenmerken.

- Zelfsturing: een zorgleerling handelt impul-

siever. Zijn handelen wordt uitgelokt door toevallige indrukken;

- Actief/passief gedrag: een zorgleerling neemt minder initiatieven, is minder weetgierig en minder creatief;
- Selectieve aandacht en concentratie: een zorgleerling vindt het moeilijk om zijn aandacht gedurende een bepaalde tijd op één ding tegelijk te richten;
- Vermogen tot analyseren, structureren, abstraheren, generaliseren, anticiperen: een leerling met weinig vaardigheden op deze punten ondervindt ernstige problemen bij het omgaan met schooltaken. Enkele voorbeelden hiervan zijn: het achterhalen van woordbetekenissen van onbekende woorden, het begrijpen van langere teksten, het onderscheiden van hoofdzaken, het toepassen van de juiste regels op het juiste moment;
- Geheugen: een zorgleerling heeft vaak problemen met zijn geheugen;
- Werktempo: vaak ligt het werktempo laag.

Ook in hun sociaal-emotioneel gedrag vallen bepaalde dingen op. Vaak zijn de leerlingen wat drukker dan anderen, of trekken ze zich juist wat sneller terug. Omdat ze merken dat ze niet aan bepaalde verwachtingen voldoen, worden ze vaak faalangstig. Soms reageren ze agressief. Ze komen gemakkelijker dan andere leerlingen in conflictsituaties terecht. Ze zijn snel uit hun doen. Door het een en ander hebben ze nogal eens aanpassingsproblemen.

Als leerlingen een aantal van bovenstaande kenmerken hebben, heeft dit vaak gevolgen voor het schoolse leren. Bij allochtone leerlingen heeft dat dus ook gevolgen voor het leren van het Nederlands. Bij hen ontstaan achterstanden op het gebied van technisch en begrijpend lezen. Zowel hun actieve als passieve woordenschat ontwikkelt zich niet zo voorspoedig als die van hun leeftijdsgenoten. Ook bij de andere vakken blijven ze achter, zowel in hun taalmogelijkheden als in hun denkvaardigheden.

Een opsomming als bovenstaande klinkt nogal negatief. Het uitgangspunt is hierbij is dat zorgleerlingen zich in bepaalde opzichten in ongunstige zin onderscheiden van gemiddelde leerlingen. Het woord zorgleerling krijgt hierdoor misschien ook een wat minder ple-

zierige bijklank. Toch blijven we deze term gebruiken: deze leerlingen hebben immers meer dan gemiddelde leerlingen onze zorg en aandacht nodig om eerst binnen de school en later binnen de maatschappij in hun eigenheid te kunnen functioneren.

Aanleg en/of vaardigheden?

Ieder mens beschikt over een zekere *cognitieve* aanleg, zijn talenten. Binnen deze cognitieve aanleg kunnen we een onderscheid maken tussen *cognitief-intellectuele* en *sociaal-cognitieve* aanleg. Bij cognitief-intellectuele aanleg denken we aan dimensies als het vermogen om te structureren; abstractievermogen. Bij sociaal-cognitieve aanleg gaat het om vermogens als denken over andere mensen, over zichzelf, over de relatie tussen anderen, over de relatie tussen anderen en zichzelf. Deze twee aspecten van cognitieve aanleg zijn nauw met elkaar verbonden (Meeus 1994).

Een probleem is dat we iemands aanleg alleen maar kunnen aflezen aan iemands vaardigheden. We schatten iemands aanleg dus in op basis van (deel)vaardigheden die hij ontwikkeld heeft. Dat is ook wat de meeste intelligentietesten doen. Een intelligentietest zoals *WISC-R for children* correleert de mate waarin een leerling bijvoorbeeld doolhofpuzzels kan oplossen aan zijn (didactische) leeftijd en doet op basis daarvan een uitspraak over zijn aanleg. Voor kinderen die opgegroeid zijn in de westerse maatschappij en die een regelmatig schoolleven hebben, doet zo'n test een redelijke voorspelling, al moet wel goed in de gaten gehouden worden dat het gaat om een momentopname.

De meeste intelligentietesten zijn niet ontwikkeld voor mensen uit niet-westerse culturen. Als een leerling niet opgegroeid is binnen deze westerse samenleving, kan zijn cognitieve ontwikkeling anders verlopen zijn. Zowel in cognitief-intellectueel als in sociaal-cognitief opzicht kunnen die verschillen groot zijn. Bovendien kan er sprake zijn van een onderbroken cognitieve ontwikkeling. De situatie in het land waar de leerling vandaan komt, kan van dien aard zijn geweest dat hij

Een docent vertelt:

Mounir is een Marokkaanse jongen van een jaar of veertien. Aan het eind van de dag kreeg hij de opdracht in de spellenhoek een aantal legpuzzels te maken. Hij had tot nu toe deze opdracht steeds vermeden, maar nu moest hij toch echt dit onderdeel laten aftekenen. Hij pakte de eerste puzzel van vier stukjes. Na enige aarzeling begon hij. Ongericht probeerde hij wat. Op een gegeven moment hielp ik hem een beetje. Toen de puzzel klaar was, was er een puzzel met negen stukjes aan de beurt. Nadat hij wat stukjes gepast had, zei ik: kijk eens naar het plaatje. Even later, opeens, zag hij dat hij zowel op de vorm van het puzzelstukje als op de afbeelding moest letten. Opeens had hij de slag te pakken en hij puzzelde met veel plezier verder.

Voorbeeld discrepantie tussen aanleg en vaardigheid

niet of nauwelijks heeft kunnen spelen. Alle aandacht was gericht op overleven in de meest letterlijke zin van het woord. Ook de verhuizing naar een ander land zelf en, bij asielzoekerskinderen, een eventueel verblijf in een OC kan stagnerend hebben gewerkt. Verder kunnen leerlingen dermate getraumatiseerd zijn dat ze daardoor niet tot schools leren kunnen komen.

Als we inderdaad bij nieuwkomers eerder een discrepantie tussen aanleg en vaardigheden kunnen verwachten dan bij autochtone Nederlanders, dan is de volgende vraag: kan deze discrepantie verminderd of opgeheven worden? En zo ja, hoe dan? En hoe verhoudt zich een ontwikkeling van cognitieve vaardigheden tot de ontwikkeling van taalvaardigheid en NT2 voor zorgleerlingen?

Allemaal vragen waar we bij de ontwikkeling van een leerplan voor zorgleerlingen op stuiten.

Daarom is Brigitte Willemen, stagiaire op Het Projectbureau, bezig met een literatuurstudie naar het verloop van de cognitieve ontwikkeling bij allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar. Zij probeert ook in kaart te brengen welke cultureel bepaalde invloeden een rol spelen bij de cognitieve ontwikkeling.

Uit deze literatuurstudie blijkt inderdaad dat veel nieuwkomers een andere invulling heb-

ben van cognitieve concepten. Dit kan leiden tot achterstanden in de cognitieve bagage die de westerse cultuur eist. Achterstand is dus een relatief begrip. We zien wel dat een zeker percentage van de nieuwkomers minder flexibel is in het inpassen van hun cognitieve concepten in de westerse cultuur. Dit kan ze in het Nederlandse onderwijssysteem op een achterstand zetten.

Wij zoeken nu samen met de Rotterdamse scholen die de eerste opvang verzorgen, naar werkvormen om in te spelen op de ontwikkeling van cognitieve vaardigheid, sociale vaardigheid en taalvaardigheid zoals de leerlingen die in Nederland nodig hebben. Op dit moment hebben we nog onvoldoende gegevens om hiervan verslag te kunnen doen.

Herkenning

Voor een goede begeleiding van nieuwkomers in het onderwijsproces is het belangrijk dat we zo snel mogelijk een betrouwbare indicatie hebben wie tot de zorgleerlingen behoort en welke specifieke zorg hij nodig heeft. Middelen daarvoor zijn het intakegesprek en de verlengde intake. Een intakegesprek geeft vaak een eerste indicatie: hoe oud is deze leerling, uit welk land komt hij? In Rotterdam wordt er daarnaast een intelligentietest afgenomen. Omdat leerlingen nog niet in het Nederlands aanspreekbaar zijn, is gekozen voor de taalvrije Raventest. Verder maakt iedere leerling in spe ook een rekentoets. Er is dan iets bekend over zijn vaardigheden, maar er is nog geen betrouwbaar inzicht in zijn leervermogen.

Hiervoor hebben we een aantal bezwaren tegen een intelligentietest genoemd. Om de bezwaren tegen een intelligentietest te onderwerpen, worden op dit moment *assessmentprocedures* ontwikkeld. Deze procedures worden voor het onderwijs vertaald naar een verlengde intake. Binnen een verlengde intake kunnen we bij de lessen NT2 misschien het een en ander over het leergedrag van de leerling afleiden. Hoe snel kan hij werken? Kan hij zich goed concentreren? Kan hij goed samenwerken? Het zou wenselijk zijn als we ook enig inzicht kunnen krijgen in de oorzaken van anders verlopend leergedrag. Ligt de

'Een typische klacht van leraren (uit een individualistische cultuur) is dat leerlingen (uit een collectivistische cultuur) nooit zelf het woord nemen, zelfs niet als de leraar de klas een vraag stelt. Voor een leerling die zichzelf beschouwt als deel van een groep, is het onlogisch het woord te nemen zonder dat de groep hem of haar daartoe machtigt. Als de leraar zijn leerlingen aan de praat wil krijgen, zal hij een bepaalde leerling persoonlijk moeten aanspreken (met het risico van gezichtsverlies voor de leerling als deze de vraag niet kan beantwoorden.)' (Hofstede 1991, p.84)

Voorbeeld van sociaal-cognitief gedrag beïnvloed door cultuur

oorzaak in een beperkte cognitieve aanleg? Ligt de oorzaak in een achterstand in ontwikkeling van cognitieve vaardigheden? Of is er sprake van emotionele factoren die het leerproces remmen (trauma's)?

Ook na een periode van verlengde intake moeten docenten alert zijn op het leergedrag van de leerlingen: hoe ontwikkelt de leerling zich verder, doen zich nieuwe problemen voor? Een goed leerlingvolgsysteem is hiervoor noodzakelijk.

Dat trauma's het functioneren van leerlingen ernstig kunnen belemmeren, is ook gesignaleerd in het project Neveninstromers in Den Haag. In dit kader is een project opgezet, *View*, dat zich onder andere bezighoudt met het opstellen van signaleringslijsten voor asielzoekers van 16 tot 18 jaar. Het doel van deze lijsten is vast te stellen welke leerlingen persoonlijke problemen hebben en welke opvang daarvoor geboden kan worden. Bij dit project zijn ook medewerkers van Het Projectbureau uit Rotterdam betrokken.

Het lijkt ons een goede zaak als er een instrumentarium ontwikkeld zou worden waarmee gedurende een periode van verlengde intake geprobeerd kan worden inzicht te krijgen in onder meer de volgende punten: wat weet de leerling; wat kan hij; hoe vordert hij bij het leren van NT2; hoe gedraagt hij zich in sociaal opzicht; zijn er emotionele problemen die het leren in de weg staan? Met

een dergelijk instrument kunnen we beter vaststellen op grond waarvan we een leerling tot zorgleerling bestempelen. We kunnen dan een onderwijsprogramma op maat proberen aan te bieden.

Typen zorgleerlingen

Als we inzicht hebben in de aard van de leerproblemen van een leerling, kunnen we proberen vast te stellen wat de consequenties daarvan zijn voor het onderwijsprogramma en of er geschikt NT2-materiaal voorhanden is. Wij komen tot een onderverdeling in vier typen, tot stand gekomen op basis van wat we in de praktijk gezien hebben. In de komende tijd moet nog vastgesteld worden of deze indeling algemeen geldig is (zie afbeelding 1).

Als we ervan uitgaan dat een leerling extra zorg nodig heeft op grond van een zwakke cognitieve aanleg, een gestagneerde cognitieve ontwikkeling of een anders verlopen cognitieve ontwikkeling, dan kunnen we een onderverdeling maken wat betreft het *doorstroomperspectief* van die leerling. Daarbij moeten we rekening houden met het feit dat bij alle typen leerlingen het onderwijsproces ernstig belemmerd kan worden door traumatische ervaringen. We kunnen zelfs op grond van deze factor nog een vierde type leerling onderscheiden: leerlingen die in cognitief opzicht tot de normale leerlingen behoren, maar bij wie het NT2-leren niet of slecht op gang komt door emotionele problemen. In hun leergedrag lijken ze daardoor op de andere typen zorgleerlingen. Hieronder gaan we op de vier typen nader in.

COGNITIEVE BEPERKINGEN Het eerste type zorgleerlingen bestaat uit leerlingen met belangrijke cognitieve beperkingen, zowel in hun denkvaardigheden als in hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Deze leerlingen komen niet boven het concrete niveau uit. Ze blijven achter in schoolse vaardigheden zoals lezen, rekenen en het leren van Nederlands (als tweede taal). Ook hun sociaal-emotioneel gedrag ontwikkelt zich anders. Sociale vaardigheden moeten expliciet aangeboden en geoefend worden. Als deze leerlingen in Nederland geboren zouden zijn, waren ze geplaatst in het MLK-onderwijs (het

Type	Typering	Doorstroom-mogelijkheden
Type 1	<p>Kenmerken:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cognitief intellectuele en sociaal-cognitieve beperkingen. • Al dan niet emotionele problemen <p>Gevolgen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Achterstand in kennis en vaardigheden • Om tot leren te komen is adequate begeleiding vereist • Moeizame NT2-ontwikkeling <p>Opmerkingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Speciale ondersteuning noodzakelijk • Zebra is ongeschikt 	VSO-MLK, toekomstig praktijk-onderwijs
Type 2	<p>Kenmerken:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cognitief intellectuele en sociaal-cognitieve beperkingen. • Achterstanden in cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. • Al dan niet emotionele problemen <p>Gevolgen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Achterstand in kennis en vaardigheden • Om tot leren te komen is adequate begeleiding noodzakelijk • Moeizame NT2-ontwikkeling <p>Opmerkingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leerwegondersteuning noodzakelijk • Zebra lijkt ongeschikt 	IVBO, toekomstig VMBO met leerweg-ondersteuning
Type 3	<p>Kenmerken:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Achterstanden in cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. • Al dan niet emotionele problemen <p>Gevolgen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Achterstand in kennis en vaardigheden • Om tot leren te komen is adequate begeleiding noodzakelijk • Moeizame NT2-ontwikkeling <p>Opmerkingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • In staat tot leren mbv leerwegondersteuning • Zebra lijkt met enige aanpassing geschikt 	IVBO of VBO, toekomstig VMBO met leerweg-ondersteuning
Type 4	<p>Kenmerken:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Normale cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. • Emotionele problemen <p>Gevolgen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Achterstand in kennis en vaardigheden • Om tot leren te komen is adequate begeleiding noodzakelijk • Moeizame NT2-ontwikkeling <p>Opmerkingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • In staat tot leren mbv leerwegondersteuning • Zebra is geschikt 	Toekomstig VBO, MAVO (toekomstig VMBO), HAVO, VWO

Afbeelding 1: Vier verschillende typen zorgleerlingen

toekomstig praktijkonderwijs). Nu worden ze in eerste instantie opgevangen in de eerste opvang.

Voor deze leerlingen is er op dit moment geen geschikt NT2-materiaal. Lesmaterialen ontwikkeld voor het VSO-MLK-onderwijs zijn, wat het niveau Nederlands betreft, te moeilijk. Het lesmateriaal dat in de eerste opvang gebruikt wordt, is grotendeels ontwikkeld voor volwassenen met een 'normale' cognitieve aanleg. Ook wordt wel gewerkt met materiaal ontwikkeld voor nieuwkomers in het basisonderwijs. Cognitief beperkte leerlingen hebben echter materiaal nodig dat op hun specifieke behoeften is toegesneden. Dat moet heel gestructureerd zijn. Het taalaanbod, zowel actief als passief, moet passen bij hun dagelijkse situatie en aansluiten op hun toekomstige werksituatie. De aansluiting bij het VSO-MLK-onderwijs c.q. praktijkonderwijs moet doeltreffend zijn. Deze leerlingen zijn niet gebaat bij het eindeloos herhalen van taaltaken en woorden die hun begripsvermogen te boven gaan en te boven zullen blijven gaan. Voor deze leerlingen wordt nu een blauwdruk voor een eigen methode ontwikkeld.

ACHTERSTANDEN Leerlingen van het tweede type hebben waarschijnlijk onvoldoende cognitieve bagage om tot zelfstandig verwerven van kennis te komen. Wij denken dat zij met leerwegondersteuning aan de minimale eisen van de basisvorming kunnen voldoen. Het ziet ernaar uit dat deze leerlingen gaan uitstromen naar het IVBO (het toekomstig VMBO met leerwegondersteuning). Bij deze leerlingen leidt hun lagere cognitieve aanleg gemakkelijk tot tekorten in hun schoolse vaardigheden. Bovendien hebben ze vaak achterstanden in hun cognitieve ontwikkeling opgelopen. In didactisch opzicht moet de lesstof aan vergelijkbare eisen voldoen als die voor leerlingen uit type 1. Bovendien hebben zij behoefte aan lesmateriaal dat inspeelt op hun cognitieve achterstanden. Een belangrijk verschil met type 1 is dat het materiaal voor dit type leerlingen moet voorbereiden op de IVBO-leerstof, dan wel op het leerwegondersteunend onderwijs in het VMBO. Voor dit type leerling is er op dit moment geen geschikt materiaal.

ANDERE ONTWIKKELING Het verschil tussen type 2 en type 3 is gradueel. Leerlingen behorend tot type 3 hebben een cognitieve aanleg die voldoende is voor het IVBO (toekomstig VMBO, basisberoepsgerichte leerweg). In hun cognitieve ontwikkeling hebben ze achterstanden opgelopen en/of hun ontwikkeling is anders verlopen omdat zij in een niet-westerse cultuur opgegroeid zijn. De combinatie zwakke aanleg/andere ontwikkeling leidt ertoe dat ook leerlingen uit dit type leerwegondersteuning nodig hebben. Hun schoolse leren kan in eerste instantie stagneren, omdat de verschillen in het onderwijssysteem in Nederland en hun eigen land te groot zijn. Zij moeten eerst die cognitieve vaardigheden ontwikkelen die binnen het Nederlandse onderwijssysteem noodzakelijk zijn. Dit vereist een aan dit type leerling aangepaste didactiek. Vaak zien we deze leerlingen na enige tijd opbloeien. Zij kunnen in principe werken met *Zebra*, al zullen er waarschijnlijk wel een aantal aanpassingen aan hun specifieke behoeften nodig zijn.

ANDERE PROBLEMEN Tot slot onderscheiden we nog een vierde type zorgleerlingen: leerlingen met voldoende cognitieve aanleg en andere het leerproces blokkerende problemen. Leerlingen van dit type hebben in principe voldoende cognitieve bagage. Een van de oorzaken waardoor zij in eerste instantie op school niet overeenkomstig hun mogelijkheden functioneren, kan zijn dat ze sociaal-emotionele problemen hebben. Op dit moment stromen veel jongeren uit asielzoekerscentra in binnen in de eerste opvang. Zij brengen hun eigen problematiek met zich mee. Hiervoor hebben ze hulp nodig van instanties als de GG&GD, het Riagg en het maatschappelijk werk. In principe moeten deze leerlingen kunnen werken met *Zebra*. Wel is duidelijk dat zij daarbij in onderwijskundig opzicht extra ondersteuning behoeven. Welke ondersteuning ze nodig hebben en hoe die ondersteuning geboden moet worden, is nog een vraag.

In afbeelding 1 worden de kenmerken van de vier typen leerlingen nog eens op een rijtje gezet.

Zoeken naar materialen

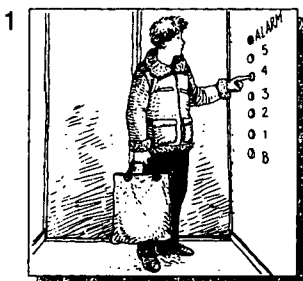
Zoals eerder gezegd, is een van de problemen op dit moment dat het haast onmogelijk is om geschikte materialen voor het NT2-onderwijs aan zorgleerlingen te vinden. Uit afbeelding 1 blijkt duidelijk dat de uitstroommogelijkheden van de doelgroep zeer divers zijn. Het maakt veel verschil of het NT2-onderwijs leidt naar het VSO-MLK of leidt naar IVBO/VBO of zelfs naar werk.

Een tweede probleem is dat er niet of nauwelijks materiaal ontwikkeld is speciaal voor jongeren. Het meeste materiaal is geschreven voor volwassenen met een afgeronde cognitieve ontwikkeling of voor kinderen in de basisschoollleeftijd. Vaak gebruiken docenten methoden die voor analfabete volwassenen ontwikkeld zijn. Het probleem hierbij is dat leerlingen van type 2 en 3 wel kunnen lezen en schrijven, zij het op een laag niveau. Als lezen en schrijven stagneert vanwege hun geringe cognitieve mogelijkheden, helpt lesmateriaal voor analfabeten hen niet verder.

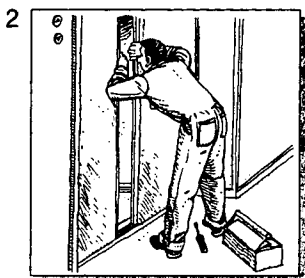
Voor onze doelgroep is het gebruik van materialen die niet op hen zijn toegesneden,

extra bezwaarlijk. Zij zijn immers geen vlotte en flexibele leerders. Juist zij hebben behoefte aan materiaal dat aansluit bij de ontwikkeling die een puber doormaakt en die ontwikkeling stimuleert. Gelukkig komt in april 1999 de eerste methode NT2 uit die speciaal ontwikkeld is voor 12- tot 15-jarigen: *Zebra*. We zijn heel benieuwd in hoeverre *Zebra* voor de zorgleerlingen geschikt is. Voor type 1 is nu al duidelijk dat *Zebra* voor hen niet geschikt zal zijn, maar ook voor de leerlingen van type 2 die laag scoren op technisch en begrijpend lezen, zullen de onderdelen lezen en schrijven te moeilijk zijn. In afbeelding 1 hebben we aangegeven hoe we denken dat *Zebra* ingezet kan worden.

Een derde moeilijkheid is dat materialen zoals ze nu op de markt zijn, niet zonder meer te gebruiken zijn omdat zorgleerlingen behoefte hebben aan extra gestructureerd lesmateriaal. De stappen waarin de lesstof aangeboden wordt, moeten klein en overzichtelijk zijn. De leerlingen moeten kunnen terugvallen op vaste gewoonten. Het materiaal moet extra herhalingsstof bevatten. Omdat deze leerlingen maar een beperkte aandacht kunnen opbren-

***1 Kies de zin bij het plaatje**

- a Joost drukt op de knop bij de 4.
- b Joost drukt op de knop met ALARM.
- c Joost wil de deur open doen.

- a De deur blijft dicht.
- b Iemand maakt de deur open.
- c De deur kan niet open.

- a Joost woont in een flat.
- b De lift gaat naar boven.
- c Joost stapt uit de lift.

Afbeelding 2: Stapsgewijs leren (uit: Beter Lezen 1990)

gen, moet zorgvuldig vastgesteld worden welke woorden aangeboden worden. Deze woorden moeten dan volgens een vast patroon ingeslepen worden.

Een voorbeeld van lesmateriaal dat de leerstof in kleine overzichtelijke stapjes aanbiedt staat in afbeelding 2. De bladspiegel is rustig en overzichtelijk. Dit voorbeeld komt uit een leesmethode voor analfabete volwassenen, *Beter lezen*.

Mogelijkheden

In deze paragraaf geven we een selectie van materialen die veel bij het onderwijs aan zorgleerlingen gebruikt worden. Het zou te ver voeren hier alle methoden te bespreken. Deze selectie is dan ook alleen bedoeld als een voorlopige handreiking aan docenten die met zorgleerlingen werken.

Op dit moment gebruiken de meeste docenten in de eerste opvang een van de volgende methoden als basismateriaal: *Spreeken is Zilver*, *Startpunt* en *De Ijsbreker*. Ook *Tempo!*, geschreven voor analfabete volwassenen, wordt regelmatig gebruikt.

Als aanvullend materiaal om de leesvaardigheid te bevorderen, komt met name de volgende methode in aanmerking:

Lezen doe je overal. Deze methode om te leren lezen is gebaseerd op de methode voor het basisonderwijs *Veilig leren lezen*, maar is speciaal ontwikkeld voor tien- tot veertienjarige analfabeten. Deze methode biedt twee routes: een snelle en een langzame. Verder kan nog ingezet worden: *Beter lezen*, geschreven voor analfabeten in de BVE. In dit boek zijn de teksten gerangschikt op drie niveaus. Een sterk punt is dat er op de eenvoudigste niveau gericht gewerkt wordt aan de ontwikkeling van vaardigheden voor begrijpend lezen. Een voorbeeld uit deze methode staat in afbeelding 2.

Verder zijn nog bruikbaar: *Taalriedels*, *Applaus voor je Nederlands* en *Mag ik u wat vragen?* Bij *Taalriedels* worden de leerlingen op een speelse manier vertrouwd gemaakt met klemtoon, accent en ritme in de Nederlandse taal. *Applaus voor je Nederlands* biedt allerlei drama-achtige oefeningen en draagt zo bij tot de

ontwikkeling van sociale vaardigheden en spreekvaardigheid. *Mag ik u wat vragen?* gaat uit van video's over typisch Nederlandse situaties. Er zijn video's over de volgende onderwerpen: markt, winkelen, openbaar vervoer, huisarts en apotheek. Het schriftelijk materiaal is heel praktisch en eenvoudig.

Activiteiten

Op dit moment wordt in Rotterdam aan de problematiek rondom zorgleerlingen aandacht besteed door het STER-project (Schakeltraject Eerste opvang Rotterdam). Ook wordt er gewerkt aan een blauwdruk voor een NT2-methode voor zorgleerlingen. Beide projecten worden hieronder kort beschreven. Beide projecten vinden onder verantwoording van Het Projectbureau/Pedagogisch Instituut plaats.

Het STER-project

De Rotterdamse scholen met een afdeling eerste opvang proberen samen met Het Projectbureau inhoud te geven aan een onderwijsprogramma voor zorgleerlingen in de eerste opvang van het voortgezet onderwijs. Ook met andere scholen met een afdeling eerste opvang en scholen voor VSO-MLK hebben wij als medewerkers van STER regelmatig contacten. Het resultaat van deze samenwerking is dat we bezig zijn met de ontwikkeling van een leerplan voor deze leerlingen. Het is de bedoeling dat dit leerplan in de zomer van 2001 klaar is. Het leerplan zal antwoord geven op de volgende vragen:

- Wie zijn zorgleerlingen en hoe kunnen we hen herkennen?
- Welke consequenties heeft dat voor het onderwijs?
- Hoe kunnen cognitieve vaardigheden verder ontwikkeld worden?
- Hebben zorgleerlingen een speciale didactische aanpak nodig?
- Waarnaar stromen zorgleerlingen uit en wat hebben ze daarvoor aan kennis en vaardigheden nodig?
- Welke leermiddelen NT2 zijn beschikbaar?
- Hoe verhoudt NT2 zich tot de andere vakken?

- Hoe kan binnen de schoolorganisatie rekening gehouden worden met zorgleerlingen?

In dit artikel hebben we een overzicht gegeven van de stand van zaken op dit moment. In een later stadium van de ontwikkeling van een leerplan voor zorgleerlingen zullen we een vervolgoverzicht van onze activiteiten geven. In dat artikel komt de nadruk te liggen op de cognitieve ontwikkeling en hoe deze zich verhoudt tot NT2-leren en de didactische consequenties daarvan.

De blauwdruk

In april 1999 verschijnt zoals gezegd *Zebra*, een NT2-methode voor de eerste opvang voor twaalf- tot vijftienjarigen. Deze methode richt zich op leerlingen die uitstromen naar VBO, MAVO, HAVO en VWO. In een onderzoek van Claessens en De Maa 1996 werd, uitgaande van de ontwikkelrationale voor *Zebra*, de verwachting uitgesproken dat deze methode voor een bepaalde type zorgleerlingen niet goed inzetbaar zou zijn. Dit werd ook tijdens de uittestfase van *Zebra* duidelijk. Daarom werd door het Proces-

management Voortgezet Onderwijs opdracht gegeven tot het schrijven van een blauwdruk voor een NT2-methode voor zorgleerlingen in de eerste opvang van het voortgezet onderwijs. Hieraan werken medewerkers van het Pedologisch Instituut en Het Projectbureau gezamenlijk. In deze blauwdruk wordt beschreven hoe een NT2-methode eruit moet zien voor leerlingen die uitstromen naar het VSO-MLK, het toekomstige praktijkonderwijs. In de Blauwdruk worden ook voorbeelden van lesmateriaal uitgewerkt. Er zal worden onderzocht in hoeverre een NT2-methode voor zorgleerlingen kan aansluiten bij *Zebra*. Het is de bedoeling dat de Blauwdruk omstreeks september 1999 klaar is.

Tot slot

Op verschillende manieren is nu een aanzet gegeven om aandacht te besteden aan de leersituatie van zorgleerlingen. Aan een leerplan voor zorgleerlingen en een blauwdruk voor een methode voor een deel van die groep wordt op Het Projectbureau en het Pedologisch Instituut in Rotterdam hard gewerkt.

Ongetwijfeld worden er ook op andere plaatsen in den lande activiteiten ontwikkeld om een zo goed mogelijk leerplan tot stand te brengen voor zorgleerlingen die nog niet zo lang in Nederland zijn. Wij zouden graag met collega's die met deze problematiek bezig zijn, in contact komen.

Een knelpunt waar wij geen aandacht aan kunnen besteden, ligt bij de intake. Het is belangrijk dat er zo snel mogelijk vastgesteld kan worden wie tot de groep zorgleerlingen behoort en wat zijn specifieke zorgpunten zijn. Daarvoor moet een goed diagnostisch apparaat ontwikkeld worden. Ook een goed leerlingvolgsysteem is voor deze leerlingen onontbeerlijk. Wellicht zijn er ook op dit gebied reeds ontwikkelingen gaande.

Literatuur

- Claessens, W. & J. de Maa, *Tussen wal en schip? De behoefte aan leermiddelen voor anderstalige zorgleerlingen in het Voortgezet Onderwijs*. Eindrapport. Rotterdam, Het Projectbureau, 1996 (interne publicatie).
- Dijk, A. van & M. Delcour, *Horen, zien en dan schrijven. Leerplan Nederlands analfabete nieuwkomers in het voortgezet onderwijs* Rotterdam, Het projectbureau, 1998.
- Hofstede, G., *Allemaal andersdenkenden. Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam, 1991.
- Kuijken, F., 'Taaltaken binnen Zebra', in: *Moer* 1998•2, blz 66-76.
- Meeus, W., *Adolescentie. Een psychosociale benadering*. Groningen, 1994.

Lesmaterialen

- Alons, L. e.a., *Zebra. Basisleergang NT2 voor neveninstromers in het voortgezet onderwijs* Amsterdam, te verschijnen.
- Brandenburg, N., *Applaus voor je Nederlands. Een handleiding voor het gebruik van drama in het tweede-taalonderwijs aan jongeren*. Amsterdam, 1994.
- Deen, J. & C. van Veen, *Taalriedels. Oefenen met routineformuleringen*. Groningen, 1994.
- Gathier, M. & D. de Kruijf, *Beter lezen. Cursus voor beginnende volwassen lezers in het Nederlands*. Docentenhandleiding, tekstboek en oefenboek. Bussum, 1996.
- Guchte, G. van de, *Lezen doe je overal. Een*

- methode aanvankelijk lezen in het Nederlands voor allochtone neveninstromers*. Tilburg, 1996.
- Liemberg, E., M. Huizinga, F. Jansen *De Ijsbreker. Basisleergang Nederlands voor volwassen anderstaligen. Deel 1. Docentenhandleiding, tekstboek en werkboek*. Amsterdam, 1995.
- Mommers, Ceasar, e.a., *Veilig leren lezen*. Tilburg,
- Ree, S.C. van der, *Spreken is zilver. Basisteksten en docentenhandleiding, Verwerkingsoefeningen A, Afbeeldingen, Woordenlijsten/geheugensteun*. Meppel, Amsterdam, 1988/1991.
- Snijders, G. & A. Hendriks, *Startpunt. Basisleergang NT2. Docentenhandleiding, tekstboek en oefenboek*. Den Bosch, 1994.
- Stichting centrale opvang Vluchtelingen, *Mag ik wat vragen? Docentenhandleiding met cursistenmateriaal bij zeven videofilms voor het onderwijs Nederlands als tweede taal aan volwassenen*. Apeldoorn, 1996.
- Tholen, B. van (eindred.), *Tempo!* Utrecht, 1990.